

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2018

Jaroslav Kopecký

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Adaptace žáků z dětského domova se školou na střední školu

Bakalářská práce

Autor: Jaroslav Kopecký

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství praktického vyučování (BUPV)

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Juklová Kateřina, Ph.D.

Hradec Králové

2018



Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: Jaroslav Kopecký

Studium: P15K0276

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství praktického vyučování

Název bakalářské práce: Adaptace žáků z dětského domova se školou na střední školu

Název bakalářské práce AJ: Adaptation of pupils from children's home with primary school facilities to secondary school

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na adaptaci absolventů základní školy v DDŠ při přechodu na střední školu. Popisuje strukturu a funkci institucionální výchovy v České republice. Specifikuje možnosti výběru dalšího vzdělání dětí končících povinnou školní docházkou v ústavním zařízení, způsoby výběru budoucího povolání a realizaci přestupu na střední školu. Praktická část práce předkládá kazuistiky dětí, rozbor rozhovorů a pozorování na konci pobytu v DDŠ a v prvním ročníku učebních oborů. Cílem práce je přiblížit odborné i laické veřejnosti problematiku přesunu a adaptace dětí z DDŠ na střední školy a porovnat změnu v jejich názorech a v očekáváních na začátku a konci prvního ročníku středního vzdělávání. Klíčová slova: adaptace, DDŠ, ústavní výchova, výchovný ústav, učební obor.

BĚHOUNKOVÁ, Leona. Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči. Praha: Togga, 2012. ISBN 978-80-7476-020-4. LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5. MACEK, Petr. Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8348-X. JÁNSKÝ, Pavel. Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-534-9. REZAC, Jaroslav. Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-859-3148-6. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy se a techniky metody zakotvené teorie Přel. S. Ježek. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-858-3460-X. ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Garantující pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Oponent: Mgr. Kateřina Juklová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 11. 2. 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 23. 4. 2018

Anotace

KOPECKÝ, Jaroslav. *Adaptace žáků z dětského domova se školou na střední školu*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. 55 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na adaptaci absolventů základní školy v DDŠ při přechodu na střední školu. Popisuje strukturu a funkci institucionální výchovy v České republice. Specifikuje možnosti výběru dalšího vzdělání dětí končících povinnou školní docházkou v ústavním zařízení, způsoby výběru budoucího povolání a realizaci přestupu na střední školu. Praktická část práce předkládá kazuistiky dětí, rozbor rozhovorů a pozorování na konci pobytu v DDŠ a v prvním ročníku učebních oborů. Cílem práce je přiblížit odborné i laické veřejnosti problematiku přesunu a adaptace dětí z DDŠ na střední školy a porovnat změnu v jejich názorech a v očekáváních na začátku a konci prvního ročníku středního vzdělávání.

Klíčová slova: adaptace, DDŠ, ústavní výchova, výchovný ústav, učební obor.

Annotation

Kopecký, Jaroslav. *Adaptation of pupils from children's home with primary school facilities to secondary school*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 55 pp. Bachelor Degree Thesis.

The Bachelor thesis focuses on adaptation of pupils from children's home with primary school facilities to secondary school. This thesis describes structure and function of institutional education in the Czech Republic. It specifies possibilities of choice of the future education of children who finished their compulsory schooling and also way of choice of future career and realization of conversion to secondary school. The practical part of this thesis submits children's casuistry, analysis of conversations and observing in the end of stay in the children's home with primary school facilities and also during the first grade of apprenticeship. The aim of this thesis is to approach issues of displacement and adaptation of children from children's home with primary school facilities to expert and laic community and compare changes in opinions and expectations of these children in the start and in the end of the first grade of secondary school.

Keywords: adaptation, children's home with primary school facilities, institutional education, educational institute, apprenticeship.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními, habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 23. 4. 2017

Podpis studenta:

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST BAKALÁŘSKÉ PRÁCE.....	10
1 INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHOVA.....	10
1.1 Ústavní a ochranná výchova v ČR	12
1.1.1 Dětský domov se školou (DDŠ)	14
1.2 Možnosti dalšího vzdělání po ukončení DDŠ	15
1.3 Střední školství v rámci ústavní výchovy	16
1.3.1 Výchovný ústav	17
1.3.2 Dětský domov	17
1.4 Volba střední školy	18
1.5 Výchovné ústavy a nabízené možnosti studia.....	19
1.6 Adaptace dítěte v následném zařízení.....	19
1.6.1 Přemístění žáka	20
1.6.2 Adaptace	20
2 CHARAKTERISTIKA VÝVOJE	23
2.1 Adolescence.....	23
2.2 Rodinná výchova.....	25
2.3 Výchova v DDŠ a VÚ.....	26
2.3.1 Rozvoj sociálních dovedností	27

PRAKTICKÁ ČÁST BAKALÁŘSKÉ PRÁCE.....	29
3 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	29
3.1 Výzkumný cíl.....	29
3.2 Místo a průběh výzkumu	29
3.2.1 VÚ Hostinné	29
3.2.2 VÚ Olešnice na Moravě	30
3.2.3 DD Dolní Čermná.....	32
3.3 Kvalitativní výzkum	32
3.3.1 Zúčastněné pozorování	33
3.3.2 Rozhovor.....	34
3.4 Charakteristika zkoumaného vzorku	34
3.5 Rozbor výsledků výzkumu	35
3.6 Diskuse	48
ZÁVĚR	51
Seznam literatury a dalších studijních pramenů	52
Seznam literatury	52
Seznam dalších pramenů	54
Seznam použitých zkratk	55

Úvod

Bakalářská práce se zabývá přechodem absolventů základní školy v DDS na střední školu a jejich následnou adaptací na pro ně zcela nové prostředí. Toto téma považuje autor práce za velmi zajímavé a zároveň málo popsané. V pozici vychovatele v DDS se každoročně setkává s žáky posledních ročníků základní školy a má tak dostatek osobních zkušeností a informací provázejících jejich volbu střední školy. Účastní se jako pedagogický pracovník dnů otevřených dveří vybraných škol, přijímacích pohovorů a zkoušek svých svěřenců a také jejich přemísťování do následných zařízení, ve kterých se realizuje ústavní výchova. Po jejich odchodu zůstává s některými chlapci v kontaktu a zajímá se o jejich budoucnost.

V teoretické části práce autor popisuje institucionální výchovu v České republice, její skladbu a funkci zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Specifikuje možnosti výběru dalšího vzdělání dětí končících povinnou školní docházkou v ústavním zařízení, způsoby výběru studia připravujícího je na budoucí povolání a realizaci přestupu na střední školu. Dále se zabývá charakteristikou dospívání dítěte žijícího v institucionální péči z hlediska sociálního a psychického vývoje dítěte.

Praktická část bakalářské práce se zaměřuje na rozbor rozhovorů a pozorování žáků před odchodem z DDS v Kostelci nad Orlicí a v průběhu prvního a druhého ročníku střední školy (učebního oboru). Zhodnocuje naplnění jejich představ a očekávání, změny v jejich životních preferencích, náhledu a názorů na svět, což je vlastně i hlavním cílem celé práce.

TEORETICKÁ ČÁST BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

1 Institucionální výchova

Institucionální péče se v podmínkách České republiky odehrává v kompetencích třech ministerstev. Děti mladší 3 let jsou svěřovány do péče Ministerstva zdravotnictví, konkrétně do kojeneckých ústavů, dětských domovů do tří let a dětských center. Péči starším dětem poskytuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dětské domovy, dětské domovy se školou, dětské diagnostické ústavy a výchovné ústavy) a v péči Ministerstva práce a sociálních věcí jsou domovy pro osoby (děti) se zdravotním postižením a zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči.

„Institucionální výchova je takové výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Před jejím nařízením je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní“ (<http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece>).

Dle platných zákonů České republiky musí dát soud před uložením institucionální péče (výchovy) vždy přednost životu dítěte v náhradní rodinné péči. Její přirozenou podstatou je život v rodinném svazku se stálými osobami v rolích rodičů a sourozenců. Takové prostředí je určitě vhodnější pro rozvoj jedince a pro tvorbu jeho osobnosti a citových a sociálních vazeb než prostředí ústavní.

Náhradní rodinná péče v současnosti nabízí pět možností péče o dítě:

- dlouhodobou pěstounskou péči
- pěstounskou péči na přechodnou dobu
- osvojení
- poručenství
- svěření do péče jiné osoby

Česká republika se v roce 1990 smluvně zavázala k respektování a dodržování mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, která stanovuje občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dítěte a zároveň povinnosti státu při jejich dodržování. Součástí práv je také právo dítěte na zajištění ochrany a pomoci poskytované státem, pokud je dítě zbaveno rodinného prostředí, právo poznat své rodiče a být jimi vychováván a právo na ochranu zdraví a využívání zdravotnických zařízení.

„Státy, které jsou smluvními stranami Úmluvy, mají právní a morální závazek podporovat uskutečňování práv dítěte obsažených v této Úmluvě; děje se tak prostřednictvím přijímání správních, zákonných, soudních a jiných opatření“(David, 1999, s. 11).

Hlavní odpovědnost za péči, výchovu a rozvoj svého potomka však i nadále nesou rodiče, či stanovený zákonný zástupce. Stát jim poskytuje pomoc při plnění tohoto úkolu a to poradenskou, sociální, zdravotní i ekonomickou (přídavky na děti, placená mateřská dovolená, rodičovský příspěvek, aj.). Zároveň zastává i pozici kontrolního orgánu a pro tento byl vytvořen i zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dítěte. Ten disponuje souborem různých opatření a nástrojů, přičemž základním principem při jejich využívání a poskytování sociálně-právní ochrany je nejlepší zájem, prospěch a blaho dítěte.

Vykonavateli zákona o sociálně-právní ochraně jsou soudy a orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), nazývaný též lidově „sociálka“. Zde působí specializovaný pracovník - kurátor pro děti a mládež, jehož pracovní náplní je práce s nezletilými, jež mají výchovné problémy, porušují zákony, utíkají z rodiny, nerespektují autoritu svých rodičů a nedodržují povinnou školní docházku. Zároveň pomáhá rodičům poradenskou a zprostředkovatelskou činností. *„Postoje sociálních pracovníků k rodinám by měly být profesionální. Míra pomoci a kontroly má být odůvodněna mírou ohrožení dítěte“*(Matoušek, 2017, s. 81).

„Sociálně-právní ochrana se poskytuje dětem do 18 let, a to všem bez rozdílu, bez jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu.

Až na výjimky se poskytuje bezplatně. Poslání sociálně-právní ochrany vychází ze zásady, že stát je odpovědný za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého vývoje z hlediska fyzického, psychického a mravního a ostatních aspektů integrity dítěte jako nositele práv daných Ústavou, Listinou základních práv a svobod a práv, která vyplývají z mezinárodních závazků České republiky (např. Úmluva o právech dítěte)“(<http://slovník.mpsv.cz/socialne-pravni-ochrana-deti.html>).

1.1 Ústavní a ochranná výchova v ČR

Nařízení ústavní či ochranné výchovy dítěti by mělo být krajním výchovným opatřením, a to pouze v takových případech, kdy je vážně narušen jeho řádný vývoj, anebo jestliže rodiče nemohou výchovu zabezpečit. Důležitým předpokladem změny nežádoucího chování jedince je vnímána změna prostředí, rozbor takového chování a postupné monitorování a vyhodnocování nápravy (Jánský, 2014).

Ústavní výchovu může nařídít dětem ve věku od 3 do 18 let pouze soud, a to na základě předběžného opatření nebo rozsudku (Matoušek, Kroftová, 2003). „*Účelem zařízení ústavní a ochranné výchovy je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání*“ (Křístek, 2017, s. 2). Současně určí, v jakém zařízení bude nařízená ústavní či ochranná výchova vykonávána a stanoví rozsah vyživovací povinnosti rodičů, případně jiných zákonných zástupců dítěte.

Zákonnou povinností všech zařízení je poskytovat svým svěřencům plné přímé zaopatření. Jedná se o ubytování, stravování, ošacení, zdravotní péči, školní a učební pomůcky, úhradu doplatku za léky a zdravotnické prostředky. Dětem je vypláceno kapesné, poskytovány dary k narozeninám, svátku a vánocům. Součástí komplexní péče jsou také rekreační a teambuildingové pobyty, návštěvy sportovních a společenských akcí.

Zařízeními pro výkon ústavní výchovy jsou:

- dětské diagnostické ústavy (DDÚ)
- diagnostický ústav pro mládež (DÚM)
- dětské domovy (DD)
- dětské domovy se školou (DDŠ)
- výchovné ústavy (VÚ)

Z hlediska ústavní výchovy jsou pro zařazení dítěte do jednotlivého typu zařízení rozhodujícími faktory věk dítěte a chování dítěte. Do DDŠ a VÚ se dostávají děti se závažnými až extrémními poruchami chování, které často naplňují podstatu trestného činu (Jánský, 2014), zatímco pobyt v DD je určen pro děti bez těchto projevů.

Legislativně ústavní výchovu upravuje o zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, zákon č. 333/2012 Sb., kterým se mění zákon 109/2002, zákon č. 108/2006 o sociálních službách, zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 89/2012 Sb. - Občanský zákoník a zákon 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Ochranná výchova je jedním z ochranných opatření, které může soud nařídit v trestním řízení či občanskoprávním řízení. *„Ochranná opatření jsou i určitou újmou a omezením osobní svobody a práv toho, komu jsou ukládána. I když účel ochranných opatření není v trestním zákoně výslovně vyjádřen, lze říci, že aplikací a výkonem ochranných opatření se sleduje především prevence, tedy odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí dalšího porušení nebo ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem, ale také izolace a léčba osob nepřičetných“*(Melicharová, Jelínek, 2004, s. 41).

Ochrannou výchovu uloží soud v občanskoprávním řízení nezletilému dítěti ve věku 12 – 15 let v případě, kdy se dopustí činu, za který by osobu trestně odpovědnou mohl postihnout výjimečný trest. Dítěti staršímu 15 let pak soud uloží ochrannou výchovu v řízení trestním, a to pro spáchání činu jinak trestného. Nezletilí s nařízenou ochrannou výchovou se umisťují do DDŠ, VÚ.

1.1.1 Dětský domov se školou (DDŠ)

DDŠ je speciální zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy zřizované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy určené dětem zpravidla od 6 do 15 let, respektive do ukončení povinné školní docházky. Důvodem jejich umístění jsou dlouhodobě přetrvávající vážné výchovné problémy, které se rodině ani ve spolupráci s odborníky z OSPODu, SVP (Středisko výchovné péče) či DDÚ nedaří zmírnit či eliminovat. V praxi se jedná především o agresivní chování, trestnou činnost (krádeže, loupeže, fyzické napadení), problémy se závislostí, záškoláctví a negativní vztah ke škole a učitelům, nerespektování dospělé autority doma i ve škole, aj. (Matoušek, Kroftová, 2003).

„Do dětských domovů se školou se dostávají děti na základě závažných poruch chování, které často naplňují skutkovou podstatu trestného činu. Tato speciální školská zařízení dětem poskytují specifické výchovně vzdělávací programy, individuálně zpracované dle jejich osobnostních charakteristik. Dětské domovy mohou dle příslušných pravidel pečovat i o nezletilé matky spolu s jejich potomky“ (Jánský, 2014, s. 116).

V DDŠ jsou děti rozděleny do výchovných skupin rodinného typu o max. počtu 8 dětí, přičemž se dbá, aby sourozenci byli spolu. Prostory jednotlivých skupin se svojí podobou a funkčností co nejvíce přibližují velkému, plně vybavenému bytu. Jsou zařízeny dvoulůžkovými pokoji (ložnicemi), kuchyní a jídelnou, denní místností vybavenou televizní a audio technikou a vhodným pohodlným vybavením, sociálním zařízením, hernou, úklidovou místností, vychovatelnou a skládkem na sportovní a hygienické potřeby skupiny.

Cílem zůstává vytvořit dětem umístěným mimo svoji rodinu bezpečné a kvalitně vybavené zázemí doplněné pocitem důvěry mezi dětmi i dospělými. Na skupině pracují tři vychovatelé a na noční službu je střídají dva asistenti pedagoga. Všichni vychovatelé mají speciálně-pedagogické vzdělání studované na vysokých školách a splňují i další zákonné podmínky pro výkon této profese.

Děti i dospělí se aktivně zapojují do chodu skupiny i na tvorbě a realizaci plánovaných činností. Skupiny si vytvářejí týdenní plán výchovně-vzdělávacích činností na další období, plánují a plní celodenní výlety, návštěvy společenských a sportovních akcí, ale i pobytových a zátěžových akcí mimo DDS.

1.2 Možnosti dalšího vzdělání po ukončení DDS

Dle platného znění Školského zákona č. 561/2004 Sb. je školní docházka v České republice povinná po dobu devíti školních roků, přičemž jak na prvním, tak i na druhém stupni základní školy může žák pouze jedenkrát opakovat některý z ročníků. Může se tedy stát, a u dětí s nařízenou ústavní výchovou se tak děje běžně, že žák končí povinnou školní docházku v sedmé třídě, pokud opakoval dva ročníky, nebo v osmé třídě, pokud některý z ročníků opakoval jedenkrát.

Platnost předběžného opatření či rozsudku soudu o uložení ústavní či ochranné výchovy zpravidla koresponduje se dnem ukončení vyučování ve druhém pololetí, většinou je tímto dnem 30. červen. Do té doby je třeba podat návrh o prodloužení ústavní výchovy, je-li to žádoucí. Pokud se tak nestane a není podán návrh na zahájení řízení o ústavní výchově před datem ukončení povinné školní docházky, dítě je pak propuštěno ze zařízení pro výkon ústavní výchovy a svěřeno do péče osoby odpovědné za výchovu. O takovém případě je vždy jednáno s kurátorem i rodiči, případně jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte.

S návratem nezletilého do rodiny se většinou již delší dobu počítá, není to nijak překvapivá záležitost. Proto se již dopředu hledají další možnosti vzdělávání v blízkosti bydliště rodiny – rodiče společně s dítětem si zvolí školu, o kterou mají zájem a zajistí vše potřebné pro přijetí. Ústavní zařízení posílá druhou přihlášku na střední školu v rámci ústavní výchovy pro případ, že by z nějakého důvodu ústavní výchova nakonec zrušena nebyla, dá se říci, že tak činí pouze pro jistotu. Postup výběru školy je obdobný jako v případě, kdy se předpokládá, že ústavní výchova nezletilého bude pokračovat.

V případech, kdy je soudem podán návrh na prodloužení ústavní výchovy, je třeba zajistit další vzdělávání dítěte v rámci ústavní výchovy. Z DDS děti odchází do následných zařízení, kterými jsou zpravidla výchovné ústavy (dále jen VÚ). Ti nabízejí v rámci své působnosti různé učební obory, ale umožňují svým svěřencům také navštěvovat střední školy mimo zařízení. Pokud jsou svěřenci zodpovědní, zvládnou bez problémů docházet do školy mimo zařízení, prospívají bez kázeňských přestupků, pak se jim výchovný ústav stane v podstatě internátem. Ale v případech, kdy mají neomluvené absence ve škole, velmi špatný prospěch či jiné potíže, je obvykle jejich studium na civilní škole zrušeno a realizuje se přestup do některého učebního oboru v rámci výchovného ústavu.

Pakliže u nezletilého dojde v průběhu pobytu v DDS k žádoucím změnám v chování a lze-li očekávat dobrou prognózu v dalším působení nezletilého, může být následným zařízením pro výkon ústavní výchovy také dětský domov - tedy zařízení s podstatně volnějším režimem. V případě svěřencova opakovaného selhání, přichází v úvahu soudní přemístění do jiného zařízení, a to buď do VÚ, nebo diagnostického ústavu pro mládež.

1.3 Střední školství v rámci ústavní výchovy

Studium střední školy u žáků s nařízenou ústavní výchovou lze v praxi rozdělit na dvě možné varianty. Tou první je studium, kdy zaopatření dítěte obstarává výchovný ústav a nabízí mu učební obory ve své škole či na běžných školách ve svém okolí. Druhou variantou je studium v péči dětského domova, jenž nedisponuje střední školou a žáci do běžných škol buď každodenně dojíždějí, nebo jsou přes týden ubytováni na domově mládeže (internátu) vybrané školy.

Velkým problémem na cestě ke zdárnému ukončení edukačního procesu, a získání výučního listu nebo i maturitního vysvědčení, je dosažení 18. roku svěřence. Po dosažení plnoletosti, a tím i v drtivé většině případů ukončení ústavní výchovy, velký počet žáků z výchovných ústavů, ale i dětských domovů odchází, aniž by studovaný obor dokončili a získali kvalifikační předpoklad pro své budoucí pracovní uplatnění.

„Předčasné ukončení studia, kdy žáci odcházejí ze středního vzdělávání dříve, než dosáhnou kvalifikace, představuje závažný a do jisté míry neřešitelný fenomén. Nehovoříme přitom o žácích, kteří původní rozhodnutí změni a přestupem do jiné střední školy sekundární vzdělávání dokončí, ale o těch, kteří vzdělávací systém opustí předčasně zcela. Nízká úroveň vzdělání, chybějící odborná kvalifikace a absence praxe významně zvyšují riziko nezaměstnanosti“ (Walterová, Greger a kol., 2009, s. 34).

1.3.1 Výchovný ústav

„Výchovný ústav pečuje o děti starší 15let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženou ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou“ (Křístek, 2017, s. 84).

Nedílnou součástí výchovného ústavu bývá často střední škola, školní jídelna a středisko výchovné péče, které zaručují dodržování a plnění standardů kvality péče v souladu se současnou platnou legislativou. Střední školy jednotlivých výchovných ústavů nabízejí rozmanité dvouleté a tříleté učební obory.

Další možnosti vzdělávání nabízejí i civilní školy v blízkosti výchovných ústavů, zde je však potřeba důkladně zvážit svěřencovy schopnosti a úroveň jeho sociálních dovedností. *„I v případech dětí umístěných ve výchovných ústavech je žádoucí integrace do běžných škol. Přesto se však předpokládá, že výchovné ústavy budou poskytovat jak základní vzdělání, tak i vybrané obory středního vzdělání“ (Křístek, 2017, s. 84).*

1.3.2 Dětský domov

Stěžejním úkolem DD je poskytovat péči dítěti s nařízenou ústavní výchovou do doby dosažení plnoletosti. Může však poskytnout i plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let, a to za podmínek sjednaných ve smlouvě mezi nezaopatřenou osobou a dětským domovem (Jánský, 2014).

„Do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova“ (Křístek, 2017, s. 81).

Je zřejmé, že tato zařízení jsou určena pro děti ohrožené na zdraví či výchově bez závažných poruch chování a emocí, a proto mají i volnější režim s možností trávit více volného času i mimo samotné zařízení. Školní děti navštěvují běžné školy ve městě a středoškoláci dojíždějí do zvolených „civilních“ škol nebo jsou přes týden na internátu školy a do DD se vrací na víkend. Součástí dětského domova bývá školní jídelna a mateřská škola.

1.4 Volba střední školy

Při výběru vhodného výchovného ústavu či dětského domova se přihlíží k více aspektům. Jedná se prakticky o soubor kroků a voleb vedoucích k cílovému výběru konkrétního učebního oboru a ústavu. Pedagogičtí pracovníci, školní psycholog a sociální pracovníce ve spolupráci s rodinou svěřence, případně kurátorem objektivně zvažují schopnosti, vlohy a předpoklady každého dítěte.

„Zvažování budoucí volby je provázáno vysokou mírou nerozhodnosti, zvláště u žáků/yn směřujících na střední odborné školy a učiliště. Pro ně, na rozdíl od gymnazistů/ek, je už volba vztahena k trhu práce“ (Walterová, Greger a kol., 2009, s. 53).

Výslednou volbou by měl být výběr co nejvhodnějšího oboru s přihlédnutím nejen na žákovy dispozice, ale i na jeho budoucí pracovní uplatnění. Jako velmi vhodné se osvědčují i návštěvy jednotlivých zařízení při dnech otevřených dveří a informace od zde již studujících starších kamarádů z DDŠ. V posledních letech se vzrůstající oblíbeností sociálních sítí roste i počet zde umístěných profilů škol a recenzí a názorů jejich studentů a absolventů.

Mezi rozhodující hlediska volby patří dostupnost zařízení, zejména vzhledem k možnosti dojezdu ke své rodině na dovolenky či jejich návštěv v zařízení. Většina rodin nepatří mezi tak ekonomicky silné, aby mohly financovat dlouhé a tím i náročné přejezdy za svými dětmi. A ani strávení několika hodin na cestě domů a zpět do zařízení není zrovna vhodné vyplnění svěřenceva volného času.

1.5 Výchovné ústavy a nabízené možnosti studia

V České republice je pro účely ústavní výchovy zřízeno Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy celkem 25 výchovných ústavů, ve kterých mají žáci a žákyně možnost získat především odborné vzdělání a zakončit zdejší docházku závěrečnými zkouškami, získáním výučního listu a při nástavbovém studiu na civilních školách i složit maturitní zkoušku.

Dle přehledu kategorií dosaženého vzdělání se jedná hlavně o obory označené písmenem **E**, které kladou na žáky nižší nároky v oblasti všeobecného i odborného vzdělání (stavební práce, zahradnické práce aj.) a obory označené písmenem **H**, tedy složitější učební obory (kuchař, zedník, truhlář aj.). Nejvíce praktických zkušeností a kontaktů má autor bakalářské práce s výchovnými ústavami v Hostinném a Olešnici na Moravě a dětským domovem v Dolní Čermné. Do těchto zařízení přechází každoročně několik dětí z našeho DDS, mimo jiné i děti popisované v dalších částech bakalářské práce.

1.6 Adaptace dítěte v následném zařízení

Téměř všechny střední školy působící jako součást výchovných ústavů rozesílají v podzimním období prostřednictvím letáků nabídku otevíraných učebních oborů s počtem přijímaných na následující školní rok. V drtivé většině jsou jejich obory svým zaměřením už tradiční a příliš se nemění. Podobné je to i u dětských domovů, které poskytují přehled možností vzdělávání ve svém okolí.

Podmínkou přijetí je zvládnutí přijímacího řízení v souladu se zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, vyhláškou č. 353/2016Sb.,

přijímacím řízení ke střednímu vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů a zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád v platném znění. Dalším předpokladem pro přijetí uchazeče je rovněž splnění podmínek zdravotní způsobilosti pro daný obor vzdělání. Podle výsledků dosažených jednotlivými uchazeči při přijímacím řízení stanoví ředitel školy jejich pořadí. Pokud splní kritéria přijímacího řízení více uchazečů, než je kapacita školy, rozhoduje o jejich přijetí lepší pozice v pořadí přijímacího řízení (Walterová, Greger a kol., 2009).

1.6.1 Přemístění žáka

O výsledku přijímacího řízení vyrozumí škola DDS, který předá tuto informaci žákovi a jeho zákonným zástupcům. Pakliže vše proběhlo v pořádku a uchazeč je v přijímacím řízení úspěšný, je informován kurátor (OSPOD), který k soudu podá návrh na přemístění dítěte. V rozsudku soud určuje datum, místo a důvod přemístění.

Realizaci samotného přesunu, v zákonné lhůtě 3 dnů od nabytí pravomoci rozsudku nebo vykonatelnosti předběžného opatření, má za povinnost DDS, konkrétně vychovatelé a sociální pracovníci. Dítěti náleží jeho veškeré ošacení i obuv, osobní věci, kapesné a dary. Do nového zařízení se odváží i dokumentace dítěte, především diagnostická zpráva, rozsudek soudu, osobní list, rodný list, občanský průkaz, průkaz ZP, vysvědčení, zdravotní dokumentace nebo výpis ze zdravotní dokumentace, léky, atd. Přijímající zařízení zajistí ubytování dítěte na skupině, vybavení dítěte prádlem, hygienickými potřebami apod. Provede vstupní pohovor, seznámení žáka s předpisy zařízení a jeho denním chodem.

1.6.2 Adaptace

Pojem adaptace člověka lze vysvětlit jako přizpůsobení se něčemu novému, požadovanému anebo pro jedince výhodnému. Nazývá se tak životní proces, během kterého se člověk snaží přizpůsobit změněným podmínkám či životním situacím. „*Je to proces vyrovnávání se se všemi nároky kladenými na jedince v interakci s prostředím obecně*“ (Paulík, 2010, s. 44).

Samotný průběh adaptace svěřence na nové prostředí a zároveň i novou školu je velmi individuální a často i dlouhodobý. V životě dospívajícího svěřence tak dochází vlastně k adaptaci dvojí. Za prvé na prostředí internátu, včetně nových spolubydlících, dospělého personálu a nového režimu dne, v druhém případě na střední školu (učitele, mistry odborného výcviku, spolužáky, nové předměty, atd.). Jistou výhodou se může jevit skutečnost, že tito „nováčci“ mají s adaptací na ústavní prostředí zkušenosti z jejich pobytu v DDŠ.

Na internátě, jenž je součástí ústavního zařízení, pracují zásadně jen speciálně-pedagogicky vzdělaní pracovníci – vychovatelé, etoped, psycholog, kteří pomáhají dětem s řešením důležitých osobních věcí a rozhodnutí. Zároveň však dohlíží na plnění povinností dětí, dodržování vnitřního řádu a organizaci mimoškolního času a volných vycházek a dovolenek. I zde je kladen velký důraz na citlivý přístup dospělých k chovancům a důkladné vysvětlování jejich práv a povinností. Velkou překážkou v úspěšné adaptaci se jeví především postoje dětí, které z počátku často dostatečně nechápou, či nechtějí chápat a dodržovat řád. Většina z nich je z domova zvyklá na neomezenou volnost, ponocování a neplnění jakýchkoliv povinností. Proto pobyt v zařízení považují jako nespravedlivé odloučení od rodiny, izolaci od kamarádů a blízkých a dovolávají se svobody. Ne zřídka řeší tento stav nerespektováním autority dospělých či útekem.

Ubytování je realizováno na rodinných skupinách vybavených dvoulůžkovými pokoji, společenskou místností s televizí a počítačem, kuchyňkou, skládkem, sociálním zařízením a vychovatelnou. Samozřejmostí je volný přístup na internet sloužící především ke kontaktu s rodinou, blízkými a přáteli. Při srovnání s prostředím ubytovacích prostor DDŠ a následných zařízení lze konstatovat velkou podobnost jak ve stylu, tak i v materiálním vybavení. Proto nepůsobí tato část adaptace nováčkům moc problémů. Jako velmi vhodné se jeví i zařazování volnočasových a zážitkových činností a pobytových akcí mimo zařízení, při kterých dochází k vzájemnému bližšímu poznání mezi dětmi a dospělými. „*Adaptací se rozumí schopnost přizpůsobovat se podmínkám, které na jedince působí (pasivní adaptace), a také přizpůsobovat prostředí sobě, svým záměrům (aktivní adaptace)*“ (Kořa, Trpišovská, Vacínová, 2013, s. 84).

Na rozdíl od internátu přináší střední škola mnohem více nových podnětů a aktivit, ale také požadavků na žáka. Funguje zde jiný režim, než znají absolventi základní školy. Největším rozdílem je rozdělení výuky na složku teoretickou a praktickou, které se pravidelně střídají. V teorii pak žáci docházejí do klasických tříd a absolvují všeobecné a odborné předměty, zatímco praktická část edukace, označovaná též jako odborný výcvik, je zaměřena na osvojování si základních dovedností, činností a návyků žáků.

U některých učebních oborů vykonávají žáci odborný výcvik i mimo školní zařízení – v dílnách, sklenících, zahradách, na poli, v lese aj, což je pro žáky úplnou novinkou. Přípravují se tak na své budoucí pracovní uplatnění v prostředí, jež je pro ně nejvhodnější a nejpřirozenější možností. Výcvik vede mistr odborného výcviku a probíhá v denních blocích a prakticky navazují na teoretickou výuku ve škole. Cílem je vést žáky k samostatnosti, pečlivosti, přesnosti, efektivnímu nakládání se surovinami a především dodržování zásad bezpečnosti a ochrany zdraví při práci.

Velmi důležitý je zvláště u prvních ročníků klidný, empatický přístup k žákům a kladení přiměřených požadavků. *„První půlrok, nebo dokonce celý první ročník, vnímají a berou učitelé jako náběhový, ve kterém jde především o adaptaci žáků na novou školu, na styl výuky a učení a také o vytvoření nového třídního kolektivu“*(<http://www.nuov.cz/kurikulum/prechod-na-stredni-skolu>).

Dospívající potřebují zažít pocit podpory, zájmu a pochopení. Naopak absolutně nejhorší přístup, zcela nevhodný, je podceňování či dokonce zesměšňování svěřence před ostatními. K rychlému zvládnutí adaptace prospívá i podpora učitelů, vychovatelů a dobré klima ve třídě i internátu (domově).

2 Charakteristika vývoje

Největší procento svěřenců s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou spadá do věkového rozpětí 13 – 18 let, tedy do období pubescence a adolescence. Délka jejich pobytu v zařízení bývá nejčastěji v rozmezí 12 až 24 měsíců. Na konci docházky do základní školy (15-16 let) se po fyzické a psychické stránce dostávají z období pubescence do období dospívání. Tím je dle většiny odborníků věk mezi 15. a 20. rokem života jedince, někdy se uvádí až 22. rokem (Vágnerová, 2012).

2.1 Adolescence

Vstup do adolescence (dospívání) je doprovázen tělesným dozráváním jedince, zvýšením odlišností mezi dívčím a chlapeckým tělem a počátkem sexuálního života. Dospívající bývá rád sám, přechází k introvertnějšímu způsobu života, kritizuje dospělé, méně si hraje, více přemýšlí.

Období dospívání je spojeno se změnou vzhledu dítěte, jde o přechod od vzezření dítěte směrem k dospělému. *„Dívčí postava se stává výrazně ženskou, a to především růstem ňader a boků, ale i řadou dalších drobných změn. Chlapci se dočkají dychtivě očekávaného chmýří, které lze holit, takže mladý muž přestává být holobrádkem“* (Říčan, 2006, s. 193).

Jelikož se mění tělesné proporce dospívajícího, je tato změna spojena zvýšeným sebezpozorováním. Dívky sebekriticky pohlížejí na svůj obličej a postavu, jsou přesvědčeny, že to, co ony samy považují za chyby na kráse, sleduje a kritizuje okolí. Často se poté i vlivem módních ikon uchylují ke zlepšování své tělesné schránky, extrémními případy jsou mentální anorexie a mentální bulimie. U chlapců jsou tyto jídelní patologie méně obvyklé, mohou však trpět tzv. bigarexií, což je snaha chlapců vytvořit si tělo kulturisty.

Vztahy k rodičům se uvolňují. Děti pozorují své rodiče, všímají si jejich nedostatků, vzdorují, srovnávají je s rodiči druhých dětí. Objevují se i konflikty mezi dětmi a rodiči, které můžou přerůst až v nenávist, pohrdání (Vágnerová, 2012). Obecně

dospívající tráví doma méně času, ve vyhrocených situacích se někdy dokonce i toulají či pokoušejí o útěk. Můžou se ale projevit i jiné postoje dospívajících, například uzavírání se do sebe, únik do vlastního fantazijního světa. Vztahy mezi rodiči jsou ovlivněny domácí atmosférou, výchovnými prostředky rodičů, výchovnými metodami. Častou chybou rodičů jsou přísné zákazy a omezování. Typické je, že křik, tresty, neustálé příkazy a zákazy nakonec vedou k pravému opaku, protože „zakázané ovoce chutná nejlépe“, a vzájemnému odcizení si.

Mění se však i vztahy k vrstevníkům. Dospívající hledá někoho, kdo by mu porozuměl. Lze říct, že chlapci a děvčata už si nejsou navzájem lhostejní. Zpočátku jsou vůči sobě pohrdaví, postupem času se mezi nimi vytvářejí vztahy nejen striktně přátelské. Děvčata si chlapců všimají dříve a mnohdy upínají svůj zájem ke chlapci staršímu. Obě pohlaví se postupně vzájemně vyhledávají.

První hlubší citové vztahy můžou, a je to běžné, skončit zklamáním, což pro dospívající často znamená zhroucení se jejich vysněného světa. S navazováním vztahů s vrstevníky opačného pohlaví souvisí nová tělesná potřeba a to sexuální pud. Je zcela přirozené, že se zvyšuje zájem o problematiku sexu a citový i tělesný kontakt s druhým pohlavím.

Dospívající však v tomto věku začínají přemýšlet i o své budoucnosti, především o výběru povolání. S postupem do devátého ročníku základní školy ještě více tento zájem zesiluje. Ideální by bylo, kdyby rozhodujícími faktory výběru byly zájem o obor a osobnostní a fyzické předpoklady pro budoucí studium a následné pracovní uplatnění. Nesprávný výběr, který je ale poměrně častý, je ovlivněn touhou rodičů, aby se z jejich dítěte stalo něco, co si rodič přeje, nebo dokonce, co si nemohl či nedokázal sám splnit.

Problémy, které se v období puberty objevují, krácejí ruku v ruce s vývojem, k němuž dochází. Jedná se o rozpory mezi fyzickou a sociální zralostí, rozpory mezi generacemi, mezi hodnotami rodiny a vnější společnosti. Často se začínají vyskytovat výchovné problémy typu agrese, nadužívání vulgarismů, kouření, pití alkoholických nápojů, experimentování především s lehkými drogami.

Období adolescence, tedy přechod z dětství do dospělosti, lze charakterizovat jako čas plný hledání, emoční nestability, náladovosti, ale i prvních lásek, sexuálních zkušeností a poznávání sám sebe. „*Projevy citových konfliktů bývají velmi silné a tak nápadné, že daly podnět k označení celého období jako období bouří a krizí. Emoční instabilita, časté a nápadné změny nálad, zejména směrem k negativním rozladám, impulzivita jednání, nestálost a nepředvídatelnost reakcí a postojů skutečně často dospívání doprovázejí*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 143).

2.2 Rodinná výchova

Dětství a dospívání prožité se svými rodiči, potažmo sourozenci, je určitě tou nejlepší možnou variantou pro vývoj každého člověka. Péče milující rodiny obohacená společnými zážitky a radostmi je nenahraditelná. Ne všechny dny jsou však naplněny štěstím a pohodou, a někdy přicházejí i chvíle, které prověří rodinné vztahy a pouta. Ve výsledku by však měly všechny tyto společně prožité okamžiky rodinu stmelit, posílit a zároveň tak i pozitivně formovat vývoj dítěte.

„*Rodina z hlediska osobnostního rozvoje dítě formuje, motivuje, stimuluje, vymezuje hranice, klade cíle a požadavky, připravuje jej na dospělý „pracovní“ život; za ideální bývá označován partnerský, diskuzi připouštějící demokratický přístup*“ (Haviger, Havigerová, Loudová, 2014, s. 30).

Výchova v rodině se postupem let stává stále více i věcí veřejnou, avšak stále platí, že rodiče plně zodpovídají za výchovu svých dětí, uspokojení jejich potřeb a připravují děti na následné začlenění do společnosti. Funkční rodina plní krom funkcí reprodukční, ekonomické, citové a zabezpečovací funkci společensky výchovnou, která je pro společensky nezávadný vývoj dítěte zcela zásadní. Působí vzorem, a to jak kladným, tak nežádoucím, kdy bohužel i negativním až patogenním. „*Nejdůležitějším sociálním prostředím pro dítě je rodina. Může si zde pomoci nápodobou nebo identifikací s rodiči osvojit poruchové chování či přijmout odlišný normativní a hodnotový systém*“ (Vágnerová, 2003, s. 37).

„Rodinná výchova zprostředkovává dítěti seznámení s tím, co se souborově označuje jako kulturní vzorce, tj. vzorce chování, normy. Dítě se učí je respektovat, protože to obvykle rodiče vyžadují a protože později je jejich nedodržování okolím postihováno. Jedná se například o projevy odporu, nesouhlasu, posměchu, pohrdání ze strany veřejnosti, případně o různé pokuty a tresty ze strany úřadů a soudů“ (Lašek, Loudová, 2013, s. 10).

Tento názor zastává i Pešatová (2007, s. 124) a dodává: *„Dítě pozoruje a napodobuje způsoby chování a jednání rodinných příslušníků, zejména pokud se s nimi identifikuje, ztotožní. Případná absence zralých sociálních vzorů v rodině velmi často spouští progredující destruktivní výchovný proces“.*

V dnešní době ovlivňuje rodinu množství negativních trendů, jako jsou: pokles počtu dětí, vysoké procento rozvodovosti, neuzavírání sňatků, změna postavení ženy, prodloužení doby života dětí v rodině, aj., které působí na všechny její členy, ale nejvíce samozřejmě na děti a dospívající. V případech, kdy rodina nezvládá výchovu a péči o své potomky, se u nich často vyskytnou výchovné problémy přerůstající až do poruch chování.

„V případě poruch chování je kladen důraz na jejich prevenci, eventuálně jejich včasné podchycení. Možnosti školy při řešení závažnějších poruch chování jsou omezené. Důležitá je práce s rodinou i s problémovými dětmi, užitečné je vytváření příležitostí pro aktivity volného času“ (Vágnerová, 2003, s. 64).

2.3 Výchova v DDS a VÚ

Dlouhodobě přetrvávající vážné neřešené výchovné problémy dětí pak zákonitě mohou vést až k soudnímu rozhodnutí a nařízení ústavní výchovy v DDS se snahou o napravení tohoto stavu. Jedná se v podstatě o preventivní opatření, jež má dítěti ukázat „správnou cestu“ a podpořit jeho zdravý vývoj. Podle Pešatové (2007, s. 139) *„začíná delikventní chování jen velmi zřídka až v dospělosti a proto včasný edukační zásah velmi významně ovlivňuje další vývoj jedince“.*

Úkolem těchto institucionálních zařízení je resocializace a reedukace svěřence pomocí výchovných a vzdělávacích programů. Zároveň jsou zde ale jasně stanovena práva a povinnosti dětí i dospělých, kteří mají působit jako kladný vzor a motivovat chovance ke zlepšení svého chování a vztahu k okolí s cílem brzkého návratu dítěte domů. Pro dobrý vývoj dítěte je potřeba empatický a pozorný přístup vychovatelů s využitím podpůrných a rozvojových činností. V současnosti již nelze postupovat ve výchově pouze striktně v pásmu odměn a trestů jako tomu bylo ještě v nedávné minulosti, protože je zřejmé, že toto působení vede u dětí pouze k účelovému chování a nikoli k požadované trvalé pozitivní změně.

Prioritním úkolem DDŠ a následně VÚ je připravit jedince na přijímání nových životních rolí, sociální pozice a jeho začlenění do skupin a společnosti. *„Platné legislativní dokumenty deklarují, že v případě umístění dítěte v zařízení mimo domov je nutno toto opatření vnímat jako dočasné a usilovat o perspektivu návratu dítěte do rodiny, případně do náhradní rodinné péče, a to co v nejkratším časovém horizontu“* (Běhounková, 2012, s. 25). Důležitým faktorem je však posouzení výchovných a psychosociálních podmínek prostředí, do kterého se má dítě vrátit.

Děti s nařízenou ústavní výchovou (konkrétně v DDŠ a VÚ) mají právo na styk s rodinou, a to hlavně prostřednictvím víkendových dovolenkových a prázdninových pobytů u rodičů, každodenního telefonického kontaktu a v dnešní době i díky využití sociálních sítí a internetu. Vhodné jsou i návštěvy blízkých a samostatné vycházky mimo zařízení.

2.3.1 Rozvoj sociálních dovedností

Pomocí socializace (resocializace) si chovanec osvojuje formy chování, postoje a hodnot. A právě osvojení společensky žádoucího chování je nejtěžším úkolem DDŠ a VÚ. U pedagogických pracovníků pracujících v zařízeních ústavní výchovy, zejména vychovatelů a etopedů, je proto nezbytně nutné, aby dokázali tento proces cílevědomě a záměrně ovlivňovat a směřovat chovance k žádoucím projevům chování. Neméně důležitá je i vzájemná spolupráce všech osob odpovědných za výchovu dítěte v zařízení.

Tuto myšlenku zastává i Běhounková (2012, s. 127), která píše: „*plánování rozvoje sociálního chování by měl být kontinuální proces, vycházející ze systematického pozorování prováděného na základě spolupráce multidisciplinárního týmu*“.

Odloučením od nevhodného působení rodiny a vrstevníků vzniká určitý časový prostor pro nápravu společensky nepřijatelného chování dítěte. Problémem ale bývá, že dlouhodobé výchovné působení a atmosféra v rodině ovlivnilo osobní charakteristiku vyrůstajících dětí a je tak nesmírně těžkým až nadlidským úkolem v tomto procesu změny uspět.

Při aplikaci profesních dovedností a znalostí využívá převážná část vychovatelů metod založených na podpoře dítěte. Ty spočívají v podpoře osobnosti vychovávaného a nacházení životního smyslu a hodnot, dodávají mu naději a odvalu ke změně. Jedná se o neformální či cílený trénink sociálních dovedností.

V ústavní výchově se mnohem více zařazuje trénink cílený (záměrný), kdy se u jedince či skupiny podporují a upevňují vhodné vzorce chování a potlačují nevhodné. V praxi se využívá nácvik, trénink a hodnocení chování v různých modelových situacích, zvládnutí agrese, stresu a předsudků. Běhounková (2012, s. 141) doplňuje: „*Pro rozvoj sociálních kompetencí v náhradní výchovné péči lze využívat kromě cíleného tréninku dalších postupů, které poskytují příležitost pro jejich podporu. Patří k nim např. komunitní principy práce, formativní hodnocení a individuální plánování*“.

PRAKTICKÁ ČÁST BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

3 Metodologie výzkumného šetření

3.1 Výzkumný cíl

Cílem praktické části bakalářské práce je popsat průběh adaptace a případnou změnu v názorech a postojích chlapců přecházejících z DDŠ na střední školy. Záměrem proto bylo získání subjektivních odpovědí dětí a hodnocení pedagogů v různém časovém období a porovnat jejich shodnost či naopak rozdílnost.

3.2 Místo a průběh výzkumu

Výzkum byl prováděn v rozmezí března 2016 až října 2017 ve třech etapách. Vlastní šetření probíhalo zprvu v DDŠ Kostelec nad Orlicí a dále pak dle umístění jednotlivých hochů ve VÚ Hostinné, VÚ Olešnice na Moravě a DD Dolní Čermná na podzim 2016 a v říjnu 2017, tedy krátce po nástupu na střední školu a po nástupu do druhého ročníku. Použitými technikami byly techniky kvalitativního typu výzkumu zprvu zúčastněné pozorování a následně rozhovor s chlapci a pedagogickými pracovníky jednotlivých zařízení. Rozhovory byly nahrány na záznamové zařízení a poté přepsány do textové podoby. Před zahájením rozhovorů byli dotazováni seznámeni s možností odmítnout odpovědět na jakoukoliv jim nepříjemnou otázku.

3.2.1 VÚ Hostinné

Město Hostinné se nachází v Krkonošském podhůří asi 20 km západně od Trutnova. Leží na soutoku řeky Labe s říčkou Čistá a v současné době má kolem 5000 obyvatel. Nedaleko středu města, obklopený zelení a zmodernizovanými sportovišti se nachází areál výchovného ústavu. Ten je zřízen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a patří mezi nekoedukovaná zařízení s kapacitou 32 chlapců. Ti jsou rozděleni do výchovných skupin rodinného typu max. po osmi.

„Trávení volného času mládeže ve výchovném zařízení je motivačně regulováno a je nastaven odměňový princip. Důraz je kladen zejména na zážitkovou pedagogiku a sportovní aktivity. Ve výchovném zařízení tohoto typu se střetávají všechny funkce, které není rodina chlapcům ve všech směrech schopna poskytnout, tedy socializační, výchovná, terapeutická, pečovatelská, poradenská, rekreační a selektivní“ (<http://www.vuhostinne.cz/o-nas>).

Zařízení nabízí chlapcům širokou nabídku vyžití, ať na sportovním poli, tak i v rozvoji jiných zájmů žáků. K dispozici mají moderní multifunkční hřiště, tělocvičnu s posilovnou, zahradu s minifarmou, keramickou dílnu a také oblíbenou počítačovou učebnu.

Učební obory poskytované výchovným ústavem Hostinné:

- *Stavební práce 36-67-E02*- 2letý učební obor zakončený závěrečnou zkouškou a získáním výučního listu. Absolventi se uplatní při výkonu jednoduchých prací ve stavebnictví.
- *Praktická škola 78-62-C/02*- 2letý učební obor ukončený závěrečnou zkouškou a získáním osvědčení o vykonání závěrečné zkoušky. Absolventi se uplatní při výkonu jednoduchých pracovních činností v oblasti výroby a služeb.

Souběžně probíhá i spolupráce se školami v blízkém okolí: Střední škola a Základní škola Sluneční v Hostinném, Česká lesnická akademie Trutnov, SOŠ a SOU Trutnov, SOŠ a SOU Vrchlabí, ISŠ Nová Paka.

3.2.2 VÚ Olešnice na Moravě

Olešnice na Moravě je neveliké městečko na Boskovicku ležící na Hornosvratecké vrchovině, která je součástí Českomoravské vrchoviny. Polohou se nachází v okrese Blansko v Jihomoravském kraji, 9 km severozápadně od Kunštátu, na soutoku Hodonínky a Veselského potoka a v současnosti má zhruba 1730 obyvatel. Obklopuje jej krásná, převážně chráněná, příroda poskytující nepřehledné množství turistických aktivit.

V jeho severní části se nachází areál výchovného ústavu a střední školy. S kapacitou 36 dětí (chlapců i děvčat) patří spíše k těm menším a možná i díky tomu působí více rodinně a přátelsky. Pro svěřence je k dispozici polytechnická dílna, keramická dílna, velmi dobře vybavená hudební učebna, víceúčelové sportovní hřiště přímo v areálu, tělocvična a posilovna. Pedagogickými pracovníky jsou organizovány kurzy cyklistiky, rekreačního a sportovního lezení a lyžování sjezdového i běžkařského. Zdařilou se jeví i nedávno navázaná spolupráce s nedalekou Minifarmou v Drválivicích. „*Nedílnou a velmi důležitou součástí reedukačního a resocializačního procesu je zapojení dětí do různorodých soutěží a akcí. Motivačně působí výlety a vícedenní pobytové výjezdy do blízkých i vzdálených lokalit. V neposlední řadě je resocializační proces dětí kladně ovlivněn propojením života v zařízení se životem v obci, pro přínosnou spolupráci s obcí je nezbytná pozitivní prezentace zařízení na veřejnosti*“ (http://www.vuolesnice.cz/?page_id=34).

Učební obory poskytované Výchovným ústavem Olešnice na Moravě:

- *Zahradnické práce 41-52-E/01* - 3letý učební obor zakončený závěrečnou zkouškou a získáním výučního listu. Žák bude připraven pro výkon jednoduchých pracovních činností v povolání zahradník s uplatněním v základních oblastech zahradnické výroby.
- *Opravářské práce 41-55-E/01* - 3letý učební obor zakončený závěrečnou zkouškou a získáním výučního listu. Absolvent bude znát technologické postupy výroby a oprav technologického vybavení.
- *Cukrářské práce 29-51-E/01* - 3letý učební obor zakončený závěrečnou zkouškou a získáním výučního listu. Uplatnění absolventů při přípravě cukrářských výrobků, jemného i trvanlivého pečiva a dalších pekařských a cukrovinkových výrobků.
- *Kuchařské práce 65-51-E/01* - 3letý učební obor zakončený závěrečnou zkouškou a získáním výučního listu. Žák bude umět provádět úpravu surovin a potravin, ošetřovat, uskladňovat potraviny, bezpečně manipulovat se stroji a kuchyňským zařízením.

Přehled dalších výchovných ústavů a jimi nabízených oborů je sepsán v příloze A.

3.2.3 DD Dolní Čermná

Městys Dolní Čermná se nachází mezi Lanškrounem a Ústím nad Orlicí v malebném podhůří Orlických hor. Působí velmi klidným dojmem, ale díky aktivitám obyvatel a různých spolků doslova celoročně žije. Ke sportovním, společenským a jiným akcím slouží Areál zdraví a sportu, kulturní centrum, ale i turistické a naučné stezky v okolí. Oblíbené jsou návštěvy rozhleden a nedalekých dělostřeleckých tvrzí Bouda a Hůrka z 30. let 20. století. Součástí městyse je dětský domov, který vznikl už v roce 1954 a v současnosti má kapacitu 54 lůžek.

„Materiální zázemí i vybavenost domova v Dolní Čermné je v současné době na velmi dobré úrovni. Po přestavbě žijí děti ve svých bytech (3 rodinné skupiny), které tvoří hlavní společná místnost s kuchyní a jednotlivé pokoje pro maximálně dvě děti. Každý byt má pěknou koupelnu, šatnu a místnost pro vychovatele. V původní budově mohou využívat posilovnu a dílnu. Společenská místnost byla v lednu roku 2014 přebudována na terapeutickou místnost, kde se děti setkávají s psychologkou. Studenti využívají samostatné byty. K dispozici je dětem také zahrada vybavená prolézačkami, houpačkami, pískovištěm a trampolínou. Bylo vybudováno též pěkné místo s pergolou, krbem a lavičkami k sezení“(<http://www.ddcermna.cz/dokumenty/>).

Žáci středních odborných škol a učilišť dojíždějí do svých škol většinou do nedalekého Lanškrouna či Ústí nad Orlicí. V domově jsou pedagogickými pracovníky vedeni k činnostem zaměřených na přípravu na samostatný život (péče o své oblečení a pokoj, vaření, nakupování, jednání s úřady, aj.).

3.3 Kvalitativní výzkum

Na rozdíl od kvantitativního typu výzkumu, který spočívá ve sběru a analýze dat či jevů a ve výsledku většinou potvrzuje nebo vyvrací nějakou teoretický poznatek, typ kvalitativní se zaobírá člověkem samým, jeho projevy, prožíváním a reakcemi na určitou životní situaci. Gavora (2000, s. 32) říká: *„Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je porozumět člověku, tedy především chápat jeho vlastní hlediska – jak on vidí věci a posuzuje jednání“*.

Hendl (2005, s. 53) dodává: „*Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případu studiem všeho, co nám přibližuje běžný život zkoumaných lidí*“. Je tedy důležité, aby výzkumník pracoval trpělivě a pečlivě. Samotný kvalitativní výzkum bývá dlouhodobou činností, při níž se dosáhne cíle skládáním jednotlivých dílčích informací a postřehů.

Metody kvalitativního výzkumu (dle Hendla, 2005):

- pozorování - zúčastněné, nezúčastněné
- dotazování (rozhovor, interview) – strukturované, polostrukturované, nestrukturované
- sběr a analýza dokumentů – osobní dokumenty, úřední dokumenty, archivní data, předmětná data, virtuální data

3.3.1 Zúčastněné pozorování

Tuto metodu použil autor práce v první fázi výzkumu, kdy byl s chlapci v téměř každodenním kontaktu a řešil s nimi běžné životní i ústavní situace. Jako vychovatel v DDŠ působí často i v pozici motivátora, koordinátora a rádce a proto má možnost dotyčné děti více poznat po stránce povahové, názorové i postojevé. „*Zúčastněným pozorováním je možné popsat co se děje, kdo nebo co se účastní děje, kdy a kde se věci dějí, jak se objevují a proč. Pozorovatel nefunguje jako pasivní registrátor dat, nýbrž se sám účastní dění v sociální situaci, v níž se předmět výzkumu pohybuje*“ (Hendl, 2005, s. 193).

Gavora (2000, s. 149) k metodě pozorování konstatuje „*u kvalitativního průzkumu se používá nestrukturované pozorování. U nestrukturovaného pozorování se nepoužívají předem stanovené pozorovací systémy, škály nebo jiné přesné nástroje.*“ Díky takovému pozorování, kdy nejsou předem stanoveny prvky sledování, ale výzkumník sleduje všechny činnosti a zájmy žáků, může dojít k odhalení nových či nepředpokládaných jevů či souvislostí.

Autor si uvědomuje, že vzhledem k tomu, že s chlapci pracoval jako vychovatel, tedy na ně působil převýchovně se záměrem jejich chování a jednání co nejvíce pozitivně ovlivnit, mohlo dojít k určitému subjektivnímu zabarvení jejich vnímání. Současně se ale domnívá, že díky tomu, že o dětech vedou pravidelné denní záznamy také jeho kolegové, dochází k porovnání názorů a zkušeností a tím i zobjektivnění posuzovaných informací o dětech.

3.3.2 Rozhovor

V rámci praktické části bakalářské práce bylo užito také metody rozhovoru, konkrétně polostrukturovaný s otevřenými otázkami. Základem jsou předem připravená témata a otázky, na něž respondenti odpovídají, ale zároveň zde vzniká i prostor pro přidávání dalších otázek.

„Metoda rozhovoru je založena na přímém dotazování, tj. verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta. Tato metoda nám umožňuje navázat těsnější kontakt s respondentem a proniknout hlouběji do jeho motivů a postojů“(Pešatová, 2007, s. 206).

Začátek rozhovoru by měl směřovat spíše k prolomení psychické bariéry a navázání atmosféry důvěry a vstřícnosti mezi jeho účastníky. Během rozhovoru je nutno pokládat jasně formulované otázky, kterým dotazovaný rozumí a poskytnout zkoumanému dostatečný časový prostor pro tvorbu odpovědí. Úspěšné použití této kvalitativní metody spočívá v udržování požadovaného směrování rozhovoru bez ovlivnění obsahu sdělení tázaného jedince (Hendl, 2005).

3.4 Charakteristika zkoumaného vzorku

Jako zkoumaný vzorek byli záměrně vybráni svěřenci (chlapci) z DDŠ Kostelec nad Orlicí, kde autor bakalářské práce pracuje jako vychovatel. S chlapci prožil na výchovné skupině několik měsíců a zůstal s nimi v kontaktu i po jejich odchodu na střední školu. Do zkoumaného vzorku byli zařazeni 4 chlapci dokončující pobyt v DDŠ a pokračující v ústavní výchově v dětském domově či výchovném ústavu. Z důvodu zachování anonymity jsou jejich jména záměrně pozměněna.

3.5 Rozbor výsledků výzkumu

1. účastník výzkumu Radek

Chlapec Radek, narozený v září 1999 pochází z rozvedeného manželství jako nejstarší ze čtyř dětí. Od 8 let vyrůstal v Dětském domově, posléze z důvodu vzdorovitosti a agresivnímu chování absolvoval pobyt v Dětském diagnostickém ústavu v Hradci Králové. Následně v květnu 2013 byl umístěn do DDŠ Kostelec nad Orlicí.

Zpracování pozorování:

Radek byl osobnost spíše introvertní, uzavřená a méně důvěřivá, rovněž zatížená lehkou mentální retardací, dále velmi impulsivně jednající a nedomyšlející následky svého jednání. Zátěžové situace řešil autoagresivitou či agresivitou vůči okolí. Významná byla jeho emoční instabilita a výkyvy nálad, což mělo značný vliv na jeho ochotu plnit požadavky na něho kladené. Vše umocnil nástup puberty.

Často odmítal plnit své povinnosti, vznětlivě reagoval na pokyny dospělých. Za dobu jeho pobytu se dvakrát vydal na útěk. Poměrně dlouho se hledala vhodná psychiatrická medikace, která by zmírnila jeho projevy. Nakonec lze říci, že úspěšně a poslední školní rok zvládal chlapec zátěžové situace lépe, při skupinových činnostech býval ochotný pomoci, pracovitý a začal mít i kamarády. Radek měl kladný vztah k přírodě a sportu, staral se o drobná domácí zvířata a květiny v DDŠ a reprezentoval zařízení v kopané a stolním tenisu.

Vzhledem k inteligenčním možnostem a vzdělávacím potřebám, s ohledem na nereálnost návratu do výchovy rodičů (otec se bojí nerespektování autority ze strany syna a matka nejeví žádný zájem) a přání chlapce vyučit se zahradníkem bylo navrženo a v červenci 2016 i zrealizováno přemístění Radka do VÚ Olešnice na Moravě.

Zpracování rozhovorů:

1. návštěva, říjen 2016

Z rozhovoru s Radkem vyplynulo, že po přemístění do VÚ pociťoval stesk po kamarádech i po některých vychovatelích z DDŠ. „*Chtěl bych vidět pana vychovatele a kluky z naší 2. skupiny.*“ Díky jeho mnoholeté zkušenosti s pobyty v ústavních zařízeních se však na domově aklimatizoval rychle, přivykl novému prostředí i režimovým prvkům a bez větších problémů navazoval nová přátelství. Na dotaz co mu udělalo největší radost, odpověděl téměř bez přemýšlení: „*Asi super bydlení, a to, že bydlím s bráchou.*“ Takto ohodnotil skutečnost, kdy mu bylo umožněno zůstat na dvoulůžkovém, nadstandardně vybaveném pokoji společně s mladším bratrem Markem.

K rodinným vztahům uvedl, že otec projevuje zájem především telefonicky, chlapce navštívil pouze jedenkrát. Na otázku, zda by mohli jezdit s Markem na víkendy a prázdninové pobyty k němu do Pardubic jim odpověděl, že je pracovně vytížen a nemá zatím vyřešené vhodné bytové podmínky. Stále však otci důvěřoval a omlouval ho: „*Má to těžké, ale snaží se.*“ Hlavní prázdniny tedy strávil Radek se svým bratrem ve výchovném ústavu.

Po prvních týdnech v nové škole byl se svou volbou učebního oboru spokojen, neměnil by. Vyhovovalo mu střídání dní, které tráví ve škole, se dny, kdy se věnují praktickému výcviku na zahradě, poli a ve skleníku. „*Líbí se mi dny, když jsem na praxi, na čerstvém vzduchu a nemusím se ve třídě učit.*“ Jeho nejoblíbenějším předmětem se stala botanika. Litoval, že se neučí cizímu jazyku, přestože s ním na základní škole praktické bojoval. Pochvaloval si přístup učitelů a technické vybavení školy. Třídní kolektiv označil jako perfektní. Uvedl, že by učební obor rád úspěšně dokončil a věnoval se této profesi v dalším životě.

Pedagogičtí pracovníci popsali chlapce jako šikovného, pracovitého avšak občas náladového a někdy impulzivního. Vychovatelé sdělili, že ve volném čase hrál sálový fotbal a volné vycházky trávil pohybem v přírodě. K projevům Radkova chování se vyjádřili: „*Zatím se u něho neprojevují závažné výchovné prohřešky, naopak bývá*

slušný a ochotný dospělým pomoci.“ Jeho velkým pozitivem byla starost a péče o bratra Marka. Na internátu působil na bratra kladným vzorem a byl mu oporou, i když ne vždy to bylo k jeho prospěchu. Ve škole u něho převládala snaživost a aktivita, rád poznával nové věci a byl docela šikovný.

Shrnutí: Z rozhovoru s Radkem, vychovatelem a učitelem jsem nabyl dojmu, že přesun a adaptaci v prvních měsících zvládl bez problémů. Působil klidně, vyrovnaně a spokojeně. Škola ho bavila a velmi se mu zalíbily dny praktického výcviku, které společně se spolužáky trávil v přírodě. Na internátě se spolu s bratrem rychle zabydlel, přijal řád zařízení a respektoval autoritu a pokyny dospělých. Výraznější problémy mu nedělalo ani navazování nových vztahů na výchovné skupině. Jediným negativem byla přetrvávající neuspokojivá rodinná situace, kdy otec stále chlapcům dával nereálné sliby, ke kterým se Radek upínal a věřil jim. Následné zklamání se pak negativně odrazilo v jeho náladovosti a celkovém nechutenství něco dělat, které však v krátké době odeznělo.

2. návštěva, říjen 2017

Při druhé návštěvě Radek popsal změny, které se udály takto: *„Už nejsem s bráchou na pokoji a je to asi lepší.“* Z našeho rozhovoru dále vyplynulo, že v průběhu jarních měsíců roku 2017 začal narůstat počet hádek mezi ním a bratrem Markem, což mělo negativní vliv na jeho chování na domově i ve škole. Situace se postupně vyhrcovala a vyústila k přestěhování Marka na jinou výchovnou skupinu, což Radek přivítal. Na domově byl jinak spokojený, měl kamarády, byl rád za každou skupinovou aktivitu. Nadále jej bavil sálový fotbal, této činnosti se pilně věnoval a reprezentoval zařízení v okresní soutěži. Také se aktivně připravoval na budoucí odchod ze zařízení, dojížděl na víkendové pobyty do Pardubic, kde navštěvoval kurzy přípravy pro život.

V uplynulém období se Radek stal plnoletým, byla mu zrušena ústavní výchova, v zařízení však zůstával na dobrovolném pobytu. Stále studoval učební obor zahradník, avšak uváděl, že už se mu nelíbí, raději by se chtěl stát automechanikem. *„Takovej automechanik má víc peněz a nemusí tolik makat.“* V tomto ho velmi ovlivňoval

otec, který Radkovi nabízel možnost zaměstnání v Pardubicích, konkrétně však neříkal jakou. Radek i přes opakované zklamání z nesplněných slibů otci znovu věřil, zvažoval ukončení dobrovolného pobytu, odchod ze školy bez vyučení a návrat k otci. Jeho postoj byl neoblomný: „*Dneska se dají vydělat prachy i bez školy, stačí být šikovný*“.

Učitelé a vychovatelé v rozhovorech shodně konstatovali, že Radek se zhoršil, jak kázeňsky, tak prospěchově. Na domově byl v jarních měsících problémový, hádavý, urážlivý, vznětlivý, převážně v kontaktu s bratrem Markem, který Radka využíval a manipuloval s ním. Situaci vyřešilo až přestěhování Marka na jinou skupinu. Ve škole již Radek nebyl tolik aktivní, působil otráveně, o výuku již neprojevoval velký zájem. I přes snahu speciálně pedagogických pracovníků Radkovi vysvětlit nutnost vzdělání pro další život, chlapec často zmiňoval, že zvažuje svůj odchod.

Shrnutí: Při druhé návštěvě na mě Radek působil rozpolceným dojmem. Na jedné straně byl rád za každou aktivitu v zařízení, kterou mu výchovný ústav nabízí, na straně druhé ho lákaly sliby otce, vidina peněz a svobodného života mimo ústavní zařízení. Přestal si rozumět s mladším bratrem (stále jej však podporoval a chránil) a změnil i svůj náhled na studovaný učební obor. Osobně si myslím, že podstatný vliv na jeho další rozhodování bude mít i tak stále silná vazba k bratrovi a dokud i Markovi nebude zrušena ústavní výchova (plnoletosti dosáhne v září 2018), Radek zařízení neopustí.

2. účastník výzkumu Marek

Chlapec Marek, narozený v září 2000 pochází z rozvedeného manželství se čtyřmi dětmi. Od 7 let vyrůstal společně se svým starším sourozencem Radkem v Dětském domově, posléze z důvodu vulgarity a ohrožování dětí absolvoval pobyt v Dětském diagnostickém ústavu v Hradci Králové. Následně v květnu 2013 byl umístěn společně s bratrem Radkem do DDS Kostelec nad Orlicí.

Zpracování pozorování:

Z psychologického pohledu se jednalo o spíše introvertní osobnost, jež jen velmi těžce navazuje kontakty. Marek byl značně naivní a nezralý, velmi jednoduše strukturovaný, neschopný domyslet a zhodnotit důsledky svého jednání. Převažovalo jeho sebestředné, až narcistické jednání, uspokojování svých vlastních primárních potřeb, se sklonem vypadat před ostatními v lepším světle a pokusy manipulovat dospělými. Tehdy byl až úlisný, lhal, překrucoval realitu takovým stylem, až tomu posléze i sám uvěřil.

Marek byl výchovně náročný chlapec, potřeboval hodně pozornosti a individuální přístup ze strany dospělých, povzbuzení, motivační pochvalu, na kterou poměrně dobře reagoval. Rozumové schopnosti, pohybující se v pásmu podprůměru, limitovaly chlapcovo chápání objektivní reality.

Nejzávažnějším problémem byly jeho nezvladatelné sexuální touhy a projevy, zvláště nebezpečné je pak především jeho časté „pokukování“ po malých dětech a jeho veliká potřeba být v jejich blízkosti. Nutností se proto stal neustálý dohled dospělé osoby. Po návštěvě sexuologa a na základě hormonálních výsledků byla započata hormonální léčba, jeví se jako vhodná a účinná.

V posledních měsících v DDŠ byl Marek stále uzavřenější, věnoval se více četbě a ručním pracím. Postupně se změnil i vztah k jeho bratrovi Radkovi, využíval jeho bratrského citu a připravoval ho o různé statky (kredit na telefon, sladkosti, dožadoval se ochrany od bratra, čímž mu škodil při hodnocení). Vzhledem k sourozeneckému poutu, rodinným možnostem a Markově zájmu o vaření a pečení, většinou však hlavně o konzumaci jídla, mu bylo doporučeno vyučit se kuchařem v totožném zařízení, jako bude jeho bratr Radek, tedy VÚ Olešnice na Moravě, kam byl také v červenci 2016 převezen.

Zpracování rozhovorů:

1. návštěva, říjen 2016

Marek zvládl přemístění do výchovného ústavu o poznání hůře než bratr Radek. Těžko si zvykal na novou výchovnou skupinu i na spolužáky. Vzhledem k podobnosti režimových prvků v DDS a VÚ se sice na chod nového zařízení adaptoval, ale stále pociťoval stesk po učitelích a kamarádech. „*Nejraději bych šel zpátky do Kostelce, mám tam kámoše a znám to tam*“. Ve výchovném ústavu patřil mezi nejmladší, což mu působilo velké problémy při navazování nových přátelství.

Jediný kladný bod spatřoval ve svém bratrovi Radkovi, od kterého očekával zájem a pomoc se svými potížemi. Velice si pochvaloval společné soužití s bratrem. Marek sdělil, že většinu svého volného času tráví v soukromí, na sociálních sítích. Na nové vychovatele si rychle přivykl, říká, že zatím s nimi neměl žádné problémy. Letní prázdniny strávil stejně jako bratr Radek v zařízení, na rozdíl od bratra však tuto skutečnost přijal pohodově. Nerealizovaným slibům otce nepřikládá význam.

Na dotaz, jak se mu líbí ve škole, se Marek zmínil o tom, že jím zvolený učební obor ho již nebaví a po konzultaci s výchovným poradcem a se školou přestoupí v listopadu na učební obor cukrář. Na otázku proč, odpověděl: „*Protože mám rád sladké a jsou tam holky*“. Těšil se na malý třídní kolektiv a nově vybavené prostředí cukrářské dílny.

Vychovatelé hodnotili Marka jako jedince málo aktivního, líného, který neustále hledá výmluvy, aby se nemusel zapojit do společných činností. Starším chlapcům se spíše vyhýbal a svoji pozornost směřoval především na bratra. Využíval jeho přítomnosti ke svému zviditelnění a snažil se jím manipulovat. Dle učitelů navazoval Marek kontakty ve škole spontánně a ochotně odpovídal na veškeré dotazy. Režim školy i autoritu vyučujících respektoval. Třídní učitel se o Markovi vyjádřil takto: „*Zadané pokyny chápe pomaleji, je potřeba mu je několikrát opakovat. Občas zapomíná, co má udělat. Pracovní tempo má pomalejší, uloženou práci však vždy dokončí*“. Markovo přání přestoupit na učební obor cukrář pedagogové respektovali a po konzultaci s psychologkou, ředitelem a etopedem v něm neviděli žádný problém.

Shrnutí: Při prvním setkání se Marek ke mně choval familiárně a až příliš důvěrně, chtěl, abych ho odvezl zpět do DDS. Dle svých slov i výpovědí vychovatelů prozatím nezapadl do kolektivu na skupině a začal být více samotářský. Z toho, že se straní starším, jsem neměl dobrý pocit, avšak částečně mě uklidňovalo jeho soužití s bratrem, který mu byl oporou. Na druhou stranu jsem se však obával, aby Markovo upínání se k bratrovi jejich vztah nenabouralo, zvláště proto, že se již v minulosti objevovaly Markovy sklony Radka využívat.

2. návštěva, říjen 2017

Na druhou návštěvu jsem za Markem musel do jiné části ubytovacího zařízení. Marek mi tuto změnu vysvětlil následovně: „*Přestali jsme si s Radkem rozumět a proto bydlíme každý jinde*“. Na nové skupině se mu zalíbilo, našel si nové stejně staré kamarády, s vychovateli si rozuměl. Kromě sociálních sítí znovuobjevil svoji starou zálibu v četbě knih. Nespokojený byl pouze s tím, že by rád navázal vztah s nějakou dívkou, což se mu však nedařilo. S otcem byl pouze v občasném telefonickém kontaktu. Bratrovi Radkovi přál, aby mu otcem slíbená práce v Pardubicích vyšla. Domýšlel si, že by ho pak bratr v zařízení mohl navštěvovat a finančně podporovat.

Ve škole byl spokojený, pochvaloval si i své dobré výsledky. Společně se spolužáky jezdil na prodejní a výstavní akce pořádané školou. Rád se zapojoval i do přípravy a výroby občerstvení na akce pořádané školou a skupinou. „*Povedl se mi dort pro bráchu k osmnáctinám,*“ nezapomněl se pochválit. Ve třídě mu vyhovoval téměř zcela dívčí kolektiv, změny učebního oboru nelitoval.

Dle vyjádření vychovatelů se v jarních měsících roku 2017 projevoval jako sebestředný, arogantní chlapec, jenž zneužíval dobroty svého bratra. Manipuloval s Radkem a negativně ovlivňoval jeho chování i chod celé skupiny. „*Po přemístění Marka na jinou skupinu problémy ustaly*“. Chlapec se dle vyjádření dospělých zklidnil, začal se zapojovat do činností skupiny a opět respektovat pokyny vychovatelů. „*Už může chodit i na samostatné vycházky, ze kterých se vrací v pořádku a včas,*“ dodal kmenový vychovatel.

Třídni učitel konstatoval: „ *Marek chodí na výuku připraven, domácí úkoly plní a jeho chování je bezproblémové. Výsledky ve škole odpovídají jeho mentálním možnostem*“. I učitelé praktických předmětů ho chválili, dle nich byl šikovný, samostatný a kreativní, avšak velmi pomalý. Mezi děvčaty ve třídě se Marek cítil evidentně dobře, při komunikaci s nimi však býval velice neobratný a dětinský.

Shrnutí: Druhá návštěva potvrdila mé předchozí negativní tušení z možných následků Markových manipulací s bratrem. Ten podobně jako dříve v DDŠ svého staršího sourozence využíval, obratně ho připravoval o hmotné statky a pomlouval ho. Rozdělení bratrů jsem považoval za správné řešení, na Radka byl spíše než citově Marek navázán materiálně, což i jasně vyplynulo z rozhovorů. Celkově chlapec působil spokojeným dojmem. V novém učebním oboru zažíval úspěch a radost z povedené práce. Proto se domnívám, že by jej mohl úspěšně dokončit a této profesi se v rámci jeho možností i v budoucnu věnovat.

3. účastník výzkumu – Karel

Chlapec Karel, narozený v prosinci 2000, vyrůstal s rodiči a třemi mladšími sourozenci v bytě v Liberci, posléze se přestěhovali do domku v Lanškrouně. Z důvodů nadměrné a nekontrolované konzumace alkoholu v rodině byl Karel i ostatní sourozenci opakovaně umístováni do DD. U Karla se začaly objevovat potíže ve školním prostředí, ty postupně s věkem gradovaly.

Neplnil si své školní povinnosti, zapomínal pomůcky a domácí úkoly, vyrušoval při vyučování, nerespektoval autoritu učitele, ničil majetek školy, bez omluvy se několikrát nedostavil do školy, fyzicky napadal spolužáky, a také se dopouštěl šikany. Ke zlepšení chování nepomohly návštěvy v pedagogicko-psychologické poradně ani dobrovolný preventivně výchovný pobyt v SVP Pyramida v Pardubicích. Karel byl na základě rozsudku umístěn do DDŠ Kostelec nad Orlicí, ostatní děti, u nichž se dosud neprojevíly četné výchovné problémy, byly umístěny do DD Dolní Čermná.

Zpracování pozorování:

Od počátku pobytu v DDŠ se chlapec jevil jako jedinec zvládnutelný běžnými pedagogickými prostředky. Své chování dokázal přizpůsobit normám a požadavkům vnitřního řádu zařízení. Byl družný, sociálně zdatný, neměl problémy s navázáním kontaktu, stranil se konfliktních situací, autority respektoval. Uvědomoval si, že jeho chování z velké míry ovlivní délku setrvání v ústavním zařízení. Karlovi vyhovovalo pevné, přijímající, empatické vedení. Otec o chlapce po dobu pobytu projevoval zájem, byl s ním v pravidelném kontaktu, při návštěvách ho finančně i materiálně podporoval. Matka Karla telefonicky kontaktovala pouze sporadicky.

Ke konci pobytu v DDŠ projevil Karel přání, kdyby mu měla být zrušena ústavní výchova a ostatním sourozencům ne, tak by chtěl být umístěn k nim do dětského domova a nejt domů. Projevoval velmi vřelý vztah ke svým mladším sourozencům. Vzhledem k bezproblémovému chování a dobré prognóze byl podán návrh na přemístění nezletilého Karla ke svým sourozencům do DD. Bylo navrženo pokračování ústavní výchovy do doby vyučení v učebním oboru, který si chlapec zvolil. Karel byl přijat na civilní SOU v Lanškrouně, na učební obor nástrojář. Soud návrhu vyhověl a v srpnu 2016 byl chlapec přemístěn do DD Dolní Čermná.

Zpracování rozhovorů:

1. návštěva, říjen 2016

Karel byl přemístěn do DD, ve kterém pobýval před nástupem do DDŠ, takže prostředí velmi dobře znal. Na dotaz jak si přivykl a jak se mu v zařízení líbí, odpověděl: „*Jsem tady jak ryba ve vodě, skoro nic se tady nezměnilo*“. Dále uvedl, že je ubytovaný na dvoulůžkovém pokoji se svým kamarádem z dětství, na stejné budově, kde jsou i jeho dva mladší sourozenci. Uvítal volnější režim domova, samostatné vycházky a neomezený přístup k internetu. Na otázku, zda v DD vidí nějaké nedostatky oproti DDŠ uvedl: „*Nejsou tady skoro žádní kluci mého věku, takže i když tady máme pěkné hřiště, nemám s kým hrát fotbal. Občas se nudím*“.

K situaci doma řekl: „*Máma s tátou pořád chlastají, slibují, že se půjdou léčit, ale nic se neděje. Proto mě kurátorka nechce pustit domů ani na víkend. Táta se tady občas staví, přiveze nějaké sladkosti, třeba mi tu nechá i nějaké peníze, ale to je tak všechno*“. Dále Karel uvedl, že nejvíc si rozumí se strýcem, který má soukromou firmu, zaměřující se na obrábění kovů. Strýc Karlovi přislíbil zaměstnání a pomoc v začátcích samostatného života, jakmile se vyučí a opustí DD. Karel se k tomuto slibu upínal, strýci věřil.

První měsíc v civilní škole se mu líbil, učivo zvládal, bavila ho práce v dílnách. Získal si první kamarády, navázal pozitivní vztahy s učiteli. Výběr učebního oboru považoval za správný a dodal: „*Baví mě to, i když to není zrovna čistá práce*“.

Třídní učitel konstatoval, že Karel je kamarádká, otevřená, spolehlivá osobnost. Ve třídě pozitivně působí na spolužáky. Vůbec mu nedělalo problém pohovořit o svých nelehkých životních zkušenostech. V teoretických předmětech by mohl dosáhnout lepších výsledků, zatím byl spíše průměrný, ale musel by přidat. Mistr odborného výcviku o Karlovi řekl: „*Je šikovný, pracovitý, snaží se. Zaujala jej nabídka místní firmy, která našim chlapcům nabízí stipendium oproti příslibu budoucího pracovního poměru*“.

Vychovatelé, kteří Karla znali z minulosti, ocenili jeho zklidnění, zlepšený přístup k plnění povinností a respektování pravidel. „*Karlův návrat velmi pozitivně zapůsobil především na jeho mladší sourozence, kteří naslouchají jeho radám a vnímají ho jako autoritu, víc než vlastní rodiče,*“ uvedl etoped DD.

Shrnutí: Z mého pohledu se Karel vydal správnou cestou, nezlomil ho ani fakt, že rodiče se o něho ani o sourozence nejsou schopni postarat. Působil vyrovnaně, emočně stabilně, vyzářovala z něho spokojenost. Při návštěvě jeho pokoje jsem byl zaskočen naprostým pořádkem a dokonale srovnaným oblečením ve skříni, k čemuž Karel s úsměvem poznamenal: „*To je deformace z pastáku*“. Přejít na novou školu mu nepůsobil větší problémy, líbilo se mu tam a i učitelé ho hodnotili veskrze kladně.

2. návštěva, říjen 2017

V Karlově přístupu k životu v DD nastal obrat. Už nebyl pouze pasivním obyvatelem, ale aktivně se podílel na volnočasových aktivitách. „*Vedu tady fotbalový kroužek, pomáhám vychovatelům s různými věcmi, třeba s přípravou táboráků. Už se tolik nenudím,*“ uvedl Karel. Chlapcův otec byl momentálně na opakovaném pobytu v protialkoholní léčebně. O matce Karel nic nevěděl. Mezi ním a sourozenci nadále přetrvávaly dobré vztahy. Před nedávnem si také našel dívku.

První ročník učiliště dokončil sice s průměrnými výsledky, avšak bez výchovných problémů. Škola ho stále bavila. Strýc Karlovi nabídl, že mu bude hradit i o něco vyšší stipendium, než jaké mu nabízela místní firma spolupracující se školou, což rád přijal. Od druhého pololetí by měl ke strýci docházet do firmy na praxi.

Třídní učitel Karla chválil: „*Je bezkonfliktní, nejsou s ním žádné problémy, zadanou práci udělá v požadované kvalitě, jen by mohl trochu přidat v učení. Určitě by mohl mít lepší známky, ale jemu to stačí takhle*“. Dle mistra odborného výcviku patřil mezi nejšikovnější chlapce, o práci se zajímal, dbal na dodržování předpisů, byl aktivní a na pracovišti si udržoval pořádek.

Spolupráci s Karlem si pochvalovali i vychovatelé z DD. Ten na domově neměl žádné kázeňské přestupky. Dbal na to, aby byl vždy připraven do školy a z vycházek se vracel ve stanovený čas a v pořádku. „*Mezi dětmi je oblíbený jeho fotbalový kroužek i ostatní aktivity, jichž se nejen účastní, ale také se na jejich přípravě spolupodílí*“.

Shrnutí: Ačkoli jsem doufal, že Karel svůj návrat do DD zdárně zvládne, nečekal jsem, jak aktivně se zapojí. Poučil se ze svých dřívějších prohřešků a naučil se své chování a emoce regulovat a ovládat. Působil vyrovnaně, až dospěle, měl jasný cíl - vyučit se, postavit se na vlastní nohy a být nápomocen sourozencům. Na internátě je hodnocen velmi kladně, stal se příkladem pro mladší. Ve škole je také bezproblémový, i když má na to mít lepší známky, ale jemu vyhovuje moc nevyčínat. I přes jeho nízký věk se rozhodl nespoléhat na rodiče, ale jít si svou vlastní cestou. Doufám a přeji mu, aby mu to vyšlo.

4. účastník výzkumu – Petr

Chlapec Petr, narozený v lednu dubnu 1999, vyrůstal v dlouhodobě nefunkčním rodinném prostředí – neměli finanční prostředky, jídlo, slabá hygiena, žádná výchova. Má dva mladší sourozence, matka žila s dětmi v azylovém domě. Otec pobýval neznámo kde, občas rodinu kontaktoval, ale nebyl schopen se o ni postarat. Petr docházel do SVP Mimóza, ale i nadále se u něho projevovaly stupňující výchovné problémy – toulání, agrese, krádeže. Na základě soudního rozhodnutí o uložení ústavní výchovy byl Petr v srpnu 2015 umístěn do DDŠ Kostelec nad Orlicí.

Zpracování pozorování:

Příchod chlapce do DDŠ proběhl bez větších problémů, avšak již od prvních okamžiků bylo evidentní, že se jedná o sociálně zanedbané a deprivované dítě. Neuměl se chovat k dospělé autoritě ani k dětem. Jeho slovní zásoba byla velice malá a stejně tak jako jeho všeobecný rozhled. Chyběly mu hygienické návyky, neudržoval pořádek na pokoji ani v osobních věcech.

V kolektivu dětí se choval nestandardně, kontakt s druhou osobou navazoval spíše pomocí provokace nebo nevhodným upozorňováním na svoji osobu. Velmi těžce si přivykal na řád a pravidla zařízení a občas měl tendence o nich diskutovat. V rámci uspokojování svých potřeb neváhal krást, lhát a podvádět. Považoval to jako úplně normální a běžný postup jak něco získat. Nebyl zvyklý někoho poslouchat, často dělal, že neslyší, při napomínání býval nezřídka drzý, nebo nasadil nechápající výraz hlupáka. Toto chování se během pobytu v zařízení postupně dařilo eliminovat, ale každá návštěva či pobyt u jeho matky vedla opět k razantnímu zhoršení.

Zájmů a koníčků příliš neměl, vyhledával spíše možnost koukat na televizi nebo se jen povalovat. Petr byl poměrně manuálně zručný a fyzicky zdatný a i z těchto důvodů mu bylo doporučeno vyučit se ve stavebním oboru. Sám s touto radou souhlasil a vybral si dvouletý učební obor stavební práce ve VÚ Hostinné, kam byl na základě soudního rozhodnutí v srpnu 2016 přemístěn.

Zpracování rozhovorů:

1. návštěva, říjen 2016

Petr mě s radostí přivítal na svém dvojlůžkovém pokoji se slovy: „*Rád Vás vidím, pane vychovateli. Jak se máte, já dobře*“. Působil klidným a přátelským dojmem. Při našem prvním setkání si pochvaloval ubytování a technické vybavení internátu. „*Máme tady super počítače a facebook, novou posilovnu a spoustu zvířat*“. Z průběhu našeho rozhovoru vyplynulo, že většinu volného času tráví na internetu nebo na minifarmě. S domácími miláčky navázal kamarádství.

To se však nedá říci o jeho vrstevnících v ústavu a ve škole. Ač patřil mezi nejstarší chovance v zařízení, nedokázal si k ostatním teenagerům ani dospělým najít cestu a začal se opět uzavírat sám do sebe. Tento stav komentoval slovy: „*Mně to nevadí, jsem rád sám*“. Na zdejší režim a pravidla si zvykal mnohem rychleji než v DDS, vyhovovalo mu jejich poněkud mírnější pojetí. „*Není to taková pakárna jako v Kostelci*“. Školu považoval za nudnou a otravnou součást ústavní výchovy a jediné co se mu alespoň trochu líbilo, byly dny praktického vyučování.

Kontakty s blízkými udržoval pouze telefonicky s matkou a mladšími sourozenci, kteří bydleli v azylovém domě. Očekával jejich brzkou návštěvu a do budoucna plánoval za nimi dojíždět na víkendy a podporovat je. „*Budu jim posílat nějaké peníze, aby se měli lépe*“.

Učitelé se o Petrovi vyjadřovali převážně negativně. „*Je líný, na práci se velmi obtížně soustředí, nechá se lehce vyrušit. Pracuje pomalým tempem a musí být neustále motivován k práci*“. Dle jejich vyjádření se u něho osvědčilo používání pochvaly za splnění dílčích kroků a práce pod přímým dohledem, kontrolou a okamžitou zpětnou vazbou. Na výchovné skupině působil zakřiknutým dojmem, téměř nemluvil a neměl o nic zájem. „*Ten by nejraději jen seděl u počítače nebo ležel u televize,*“ uvedl kmenový vychovatel. I ostatní vychovatelé popisovali Petra jako chlapce neaktivního, pomalého s nízkou sebedůvěrou a nedostatečným sebeovládáním.

Shrnutí: Petr prožil dětství v nefunkčním rodinném prostředí, často se toulal a vyhledával samotu. Neuměl navazovat nové vztahy a byl poměrně plachý. Z těchto příčin byla jeho adaptace na život v DDS dlouhodobá a nejinak tomu bude asi ve výchovném ústavu. Potvrdily to i moje rozhovory s ním a pedagogickými pracovníky při mé první návštěvě. Potencionálním problémem se zdá neuspokojivá finanční a materiální situace matky a mladších sourozenců, se kterou jim chce Petr pomoci, ale neví jakým způsobem a zda je to vůbec v jeho možnostech a silách.

2. návštěva, říjen 2017

Druhá návštěva v Hostinném se sice uskutečnila, avšak již bez Petrovy účasti. Ten dosáhl v jarních měsících plnoletosti a tím i ukončení ústavní výchovy. I přes doporučení a rady ze strany školy i vychovatelů se rozhodl ukončit své další vzdělávání v učebním oboru a vrátil se k matce a bratrům.

Dle vyjádření učitelů i vychovatelů Petr v průběhu prvního ročníku nezapadl do nového kolektivu ve škole ani na internátu a stále více hovořil o nutnosti jeho návratu k rodině. Obviňoval se z neuspokojivého stavu, ve kterém žije a jeho návrat k nim a pomoc bral jako svoji povinnost.

3.6 Diskuse

Ukončení základní školy a přechod na školu střední bývá nelehkým úkolem i pro děti vyrůstající v běžném rodinném prostředí. A to mají pevnou oporu ve svých rodičích, sourozencích, známých a i díky nim mohou snadněji a rychleji přivyknout změně školního prostředí a novým požadavkům jim kladeným.

Pro děti s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou je tato situace obtížnější, protože na základě rozsudku soudu vyrůstají v cizím prostředí. Dle Jánského (Janský, 2014) je důležitým předpokladem změny nežádoucího chování vnímána změna prostředí, rozbor chování, sledování a vyhodnocování nápravy. V praxi to ale znamená, že tyto děti vyrůstají v umělém, pravidly a řády svázaném prostředí, často jim chybí kontakt s rodinou a kamarády. V případě dětí z DDS, přicházejících do zařízení se závažnými výchovnými problémy, nahrazují rodinné funkce (zaopatřovací,

poradenskou a pomocnou) hlavně skupinová vychovatelé, školní psycholog, etoped a učitelé. Za využití speciálně-pedagogických metod ve spojení s režimovými prvky a vhodným přístupem k dítěti působí na jeho převýchovu. Kvalifikovaný personál připravuje chovancům vybavené zázemí doplněné různorodými aktivitami, ale i při sebelepší snaze se tyto podmínky nemohou vyrovnat rodinnému prostředí. Výsledkem pak může být jejich nezáměr prakticky o cokoliv, různé druhy agrese a útěky.

Jistě lze souhlasit s formulací (Křístek, 2017), že účelem ústavní výchovy je zajišťovat nezletilému náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, výchovy a vzdělávání, což v praxi znamená převychovávat a resocializovat. Dle názorů autora práce by se mělo více pracovat s rodinou a vrhnout energii a prostředky do primární prevence, než do nepříteli účinné represe.

V průběhu posledního roku školní docházky v DDŠ pak třídní učitel žáka, ve spolupráci s výchovným poradcem, sociální pracovníci a v případě zájmu i s aktivní účastí rodiny, nabízí a doporučuje žákům nejvhodnější středoškolská zařízení a studijní obory. Nabízené obory výchovných ústavů bývají většinou tříleté nebo jen dvouleté se zaměřením na přípravné a pomocné práce v gastronomii, stavebnictví, ubytovacích a provozních službách, lesnictví a zahradnictví aj. Převažuje u nich důraz na získání profesních zkušeností a dovedností a získání kvalifikačních předpokladů pro budoucí pracovní zařazení.

Stejně jako u handicapovaných dětí tak i u dětí s nařízenou ústavní výchovou je žádoucí integrace (Křístek, 2017). Walterová, Greger a kol. (Walterová, Greger a kol., 2009) souhlasí a dodávají, že nízká úroveň vzdělání, chybějící kvalifikace a praxe u nich zvyšují riziko nezaměstnanosti. V dnešní době se osvědčil systém, kdy všichni žáci z dětských domovů a neproblémoví z výchovných ústavů navštěvují běžné školy ve městě a v blízkém regionu. Pro chovance, kteří zatím nezískali tolik důvěry, či ji naopak ztratili díky svým prohřeškům, pak fungují školy přímo v areálu ústavu. Toto řešení se zdá za velmi vhodné, praktické a zároveň motivující.

Na účastnících výzkumu se pozitivně projevovaly předchozí zkušenosti s adaptací na ústavní prostředí DDS a na nové podmínky si zvykli docela rychle a bez větších problémů. I tak ale pedagogičtí pracovníci jednotlivých zařízení přistupovali k novým svěřencům s větší dávkou empatie, klidu a přiměřenosti svých nároků. Byli si vědomi, že k zvládnutí adaptace potřebují nováčci zažít pocit podpory a pochopení, přesně jak tvrdí Běhounková (Běhounková, 2012) a NÚOV ([www. nuov.cz](http://www.nuov.cz), 2008).

Přechod a přizpůsobení na nové prostředí a kladené požadavky ovlivnily také osobnostní charakteristiky svěřenců a jejich předchozí výchova v rodině. Důležitým poznatkem vyplývajícím z výzkumu je výskyt velkého citového pouta, majícího účastníci výzkumu k rodině a hlavně ke svým mladším sourozencům.

Z hlediska osobnostního rozvoje rodina dítě formuje, motivuje, klade požadavky a cíle (Haviger, Havigerová, Loudová, 2014). Bohužel u dětí z DDS často nevhodným a závadným stylem života a negativním vzorem. To potvrzuje i Vágnerová (Vágnerová, 2003) jež dodává, že pomocí nápodoby a identifikace s rodiči si lze osvojit odlišný hodnotový systém a vzorce chování. Dítě pozoruje a napodobuje rodinné příslušníky (Pešatová, 2007) a učí se respektovat a dodržovat rodinou zprostředkované vzorce chování (Lašek, Loudová, 2013).

Výzkum potvrdil, že i dítě přicházející z nefunkčního či závadového prostředí může při klidném a podporujícím přístupu dospělých své chování a jednání přehodnotit a pozitivně změnit. Velmi pozitivně se tato změna projevila při budování a udržování sourozeneckých vztahů, a to především při zjevné neschopnosti a neaktivitě rodičů.

Závěr

Tématem této bakalářské práce je popis adaptace a proměn názorů a postojů absolventů základní školy v DDŠ po jejich přechodu na střední školu. Teoretická část definuje institucionální výchovu v České republice a její dělení. Dále se věnuje problematice ústavní a ochranné výchovy, jejímu rozdělení a charakteristice jednotlivých zařízení. Popisuje možnosti dalšího vzdělávání dětí končících povinnou školní docházkou a zabývá se nabídkou a volbou vhodného typu školy a oboru pro absolventy DDŠ včetně jejich následného přesunu a adaptace. V práci je rovněž zařazena kapitola věnující se informacím z vývojové a sociální psychologie, konkrétně pojmům dospívání, rodinná výchova a zásady a principy výchovy v DDŠ a VÚ.

Praktická část bakalářské práce se zaměřuje na zpracování informací shromážděných v kvalitativním výzkumu. Záměrem výzkumu bylo získání odpovědí dětí a hodnocení pedagogů v různém časovém období a porovnat jejich shodnost či naopak rozdílnost. Použitými technikami byly zúčastněné pozorování v DDŠ a rozhovor s chlapci a pedagogickými pracovníky jednotlivých v následných zařízeních.

Jako výzkumný vzorek byli vybráni čtyři chlapci pokračující v ústavní výchově v dětském domově či výchovném ústavu. Všichni dotazovaní byli předem upozorněni na jejich naprostou anonymitu, jejich jména byla proto záměrně změněna. Součástí praktické části je i kapitola věnovaná představení těchto zařízení a jimi nabízených možností vzdělávání.

Obsah bakalářské práce je soubor výsledků pozorování a odpovědí, z nichž vyplývá, že adaptace na novou školu a prostředí ústavu (domovu) je velmi individuální. Ovlivňují ji předchozí životní zkušenosti, temperament jedince, motivace, rodinné vztahy, ale i postoje a jednání speciálně-pedagogických pracovníků, s nimiž jsou prakticky v každodenním styku. Velmi důležitým faktorem je kontakt s vlastní rodinou a kamarády. Z výzkumu vyplývá, že zvláště sourozenci a pouto k nim podstatně ovlivňují rozhodování a jednání účastníků šetření. Bohužel nezdědka kdy se po dovršení plnoletosti a zrušení ústavní výchovy vydají cestou odchodu ze školy a nedokončení učebního oboru, což je v současnosti jeden z velkých problémů ústavní výchovy.

Seznam literatury a dalších studijních pramenů

Seznam literatury

- BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. I. vydání. Praha: Togga, 2012. 208 s. ISBN 978-80-7476-020-4.
- DAVID, Roman. *Práva dítěte*. I. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. 175 s. ISBN 80-7182-076-8.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. I. vydání. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- HAVIGER, Jiří; HAVIGEROVÁ, Jana Marie; LOUDOVÁ, Irena. *Lexikální stopa pojmu rodina*. I. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 132 s. ISBN 978-80-7435-429-8.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. I. vydání. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- JÁNSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. I. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.
- JÁNSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. I. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 292 s. ISBN 978-80-7435-534-9.
- KOŤA, Jaroslav; TRPIŠOVSKÁ, Dobromila; VACÍNOVÁ Marie. *Sociální psychologie*. II. vydání. Praha: UJAK, 2013. 173 s. ISBN 978-80-7452-029-7.
- KRÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*. I. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. 344 s. ISBN 978-80-7552-821-6.
- LAŠEK, Jan; LOUDOVÁ, Irena. *Rodina jako základ vývoje morálky a občanských postojů dětí*. I. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 116 s. ISBN 978-80-7435-335-2.

- LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. II. vydání. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. I. vydání. Praha: Portál, 2017. 208 s. ISBN 978-80-262-1242-3.
- MATOUŠEK, Oldřich; KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. II. vydání. Praha: Portál 2003. 340 s. ISBN 978-7178-771-X.
- MELICHAROVÁ, Dita; JELÍNEK, Jiří. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže - s poznámkami a judikaturou*. I. vydání. Praha: Linde a.s., 2004. 144 s. ISBN 80-7201-493-5.
- PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. I. vydání. Praha: Grada 2010. 240 s. ISBN 978-80-247-2959-6.
- PEŠATOVÁ, Ilona. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. I. vydání. Liberec: TU Liberec, 2007. 364 s. ISBN 978-80-7372-291-3.
- ŘÍČAN Pavel. *Cesta životem. Vývojová psychologie*. II. vydání. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. II. vydání. Praha: Karolinum, 2012. 536 s. ISBN 978-80-246-2153-1
- VÁGNEROVA, Marie. *Úvod do vývojové psychopatologie IV*. I. vydání. Liberec: TU Liberec, 2003.72 s. ISBN 80-7083-766-7.
- WALTEROVÁ, Eliška; GREGER, David a kol. *Přechod žáků ze základní na střední školu. Pohledy z výzkumů*. I. vydání. Brno: Paido 2009, 107 s. ISBN 978-80-7315-179-9.

Seznam dalších pramenů

- DD DOLNÍ ČERMNÁ. *Výroční zpráva [online]*. c2017, poslední revize 1. 11. 2017 [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: <<http://www.ddcermna.cz/dokumenty/>>
- NADACE J&T. *Systém náhradní rodinné péče [online]*. c2017, poslední revize 10. 11. 2017 [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <<http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece> >
- NÚOV. *Přechod žáků na střední školu je obtížný pro žáky i učitele [online]*. c2008, poslední revize 2012 [cit. 2018-01-20]. Dostupné z: <<http://www.nuov.cz/kurikulum/prechod-na-stredni-skolu-je-obtizny-pro-zaky-i-ucitele>>
- NET servis s.r.o. *Sociálně-právní ochrana dětí [online]*. c2016, poslední revize 20. 12. 2017 [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <<http://slovník.mpsv.cz/socialne-pravni-ochrana-deti.html>>
- VÚ OLEŠNICE. *Dokumenty [online]*. c2017, poslední revize 15. 11. 2017 [cit. 2017-12-22]. Dostupné z: <http://www.vuolesnice.cz/?page_id=34/ >
- VÚ HOSTINNÉ. *Informace o nás [online]*. c2017, poslední revize 10. 12. 2017 [cit. 2017-12-22]. Dostupné z: <<http://www.vuhostinne.cz/o-nas/> >

Seznam použitých zkratk

aj. – a jiné

atd. – a tak dále

č. – číslo

ČR – Česká republika

DD - Dětský domov

DDŠ – Dětský domov se školou

DDÚ – Dětský diagnostický ústav

DÚM – Diagnostický ústav pro mládež

NÚOV – Národní ústav odborného vzdělávání

ISS – Integrovaná střední škola

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Sb. – Sbíрка

SOŠ – Střední odborná škola

SOU – Střední odborné učiliště

SŠ – Střední škola

SVP – Středisko výchovné péče

VÚ – Výchovný ústav